

УДК 343.9

С.Ю. ЛУКАШЕВИЧ, канд. юрид. наук,
доц., Національний університет «Юридична ака-
демія України імені Ярослава Мудрого»

ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ В КРИМІНОЛОГІЇ

Ключові слова: методологія, синергетика, синергетична парадигма, методологія кримінології

У науці існує чимало моделей методології пізнання правової дійсності, заснованих на різних принципових підходах. Найбільш загальною та об'ємною за кількістю складників є типологія, що виділяє метафізику права, природно-правову філософію, юридичний позитивізм, діалектику, соціологію права, культурологію права. В цей перелік можна також було би включити феноменологію та герменевтику, але вони, як методологічне підґрунтя, застосовуються під час дослідження базових витоків, першоджерел правової рефлексії на варіації регулювання соціальних процесів. Застосування таких методологічних конструктів при дослідженні системи злочинності як цілісного складного явища й системи запобігання та протидії їй є досить утрудненим, оскільки вони орієнтовані на дослідження широкої правової реальності в різноманітних її проявах із застосуванням вузько-наукового апарату пізнання.

Останнім часом у працях науковців, які переймаються проблемними питаннями розвитку вітчизняної кримінології, що відповідав би сучасним досягненням світової науки, лунають думки про підвищення актуальності методологічних аспектів визначення концептуальних підстав організації і проведення наукових досліджень (В.С. Батиргареева [1], О.М. Джу́жа [2], В.А. Ліпкан [3], В.Ф. Оболенцев [4], В.М. Попович [5], В.І. Ша́кун [6] та ін.). У зв'язку із цим підвищується також зна-

чуєність та нагальність розробки методологічних засад кримінології як науки про крайню форму девіантної поведінки – науки про злочинність та заходи запобігання та протидії їй. Так само стає актуальним для вітчизняної кримінології перегляд усталеної методології з огляду на наявність в світовій науці прогресивного методологічного інструментарію, яким останні 30 років виявляється синергетика.

Мета статті – визначити передумови застосування синергетичної парадигми в кримінології та визначити, що саме такий методологічний підхід є найбільш вдалим як для комплексних кримінологічних досліджень, так й для вивчення і вдосконалення системи запобігання та протидії злочинності як самостійного напрямку соціального впливу та соціальної реакції на злочинність.

Філософія права методологію пізнання реальності тлумачить як «систематизовану сукупність відрефлексованих пізнавальних засобів, що дозволяють досліджувати правову реальність в її різноманітних зв'язках зі світовим буттям» [7, с.460].

Тривалий час методологічним підґрунтям вітчизняної кримінології визнавалася лише матеріалістична діалектика як єдино можливий засіб та метод пізнання дійсності. При цьому на суспільство механістично переносились висновки та рекомендації, властиві точним наукам, декларувалась та підтримувалась віра в можливість пізнання людської поведінки із застосуванням категорій та правил, запозичених із природничих та точних наук.

Звернення до синергетики як методологічного підґрунтя сучасної кримінології зумовлюється тим, що синергетична парадигма стає загальнонауковою дослідницькою програмою багатьох наукових досліджень. Більше того, як вважає президент Українського синергетичного товариства, доктор філософських наук, професор кафедри філософії Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка І.С. Добронравова, «синергетика может быть рассмотрена как *первая* в точном естествознании общенаучная исследовательская про-

грамма, применяемая в качестве руководства к действию при построении конкретных теорий самоорганизации» [8, с.143].

Науковий пошук у науках про суспільство, закони та способи його існування та розвитку наприкінці минулого століття призвів до того, що дослідники соціально-правової реальності дійшли висновку про нелінійний характер залежностей у соціальній дійсності. Більше того, прийшло розуміння, що причинність у соціальній сфері не лише має нелінійний характер, а й що соціальне буття має досліджуватись з точки зору впливу на нього багатьох чинників. Як реакція на таке розуміння й набула поширення в науці нелінійна методологічна парадигма – синергетика (термін «парадигма» найбільшого поширення й застосування в сучасному наукознавстві набув завдяки працям Томаса Куна – американського історика й філософа науки [9]). Цим можна пояснити, напевно, поширення в науках про суспільство в другій половині ХХ ст. синергетики як методологічної теорії наукового пізнання.

Теоретичне підґрунтя науки, що згодом отримала загально визнане найменування «синергетика», або «синергетична парадигма», які увів в науковий обіг Герман Хакен, було закладене приватно-науковими теоріями, що розроблялись насамперед у межах природничих наук, вихідні принципи та методологія яких в подальшому набули метатеоретичного (тобто такого, що аналізує методи й властивості іншої теорії, так званої предметної або об'єктної теорії, й згодом виходить за межі приватних дослідницьких програм в конкретних науках й набуває більш високого рівня узагальнення) та метанаукового (тобто універсального характеру, що дозволяє, використовуючи знання з інших наук, розробляти дієвий інструментарій та загальну термінологію для дослідження й пояснення взаємозв'язків в структурі знання про конкретні об'єкти, в нашому випадку – про предмет кримінології як науки: про криміногенний потенціал суспільства, що проявляється у злочинності, про

детермінанти злочинності, заходи та засоби запобігання та протидії їй тощо) характеру. Це, перш за все, теорія дисипативних структур (І. Пригожин, Г. Ніколіс, І. Стенгерс та ін.) [10–13], теорія динамічного хаосу (А. Пуанкаре, Г. Хакен та ін.) [14–17], теорія нелінійної динаміки (Д.С. Чернавський, Г.Г. Малинецький, Д.І. Трубецков, С.П. Курдюмов, О.М. Князева та ін.) [18–25]. Значне укріплення наукових позицій й розширення пізнавального інструментарію синергетичної парадигми відбулося з розвитком методологічних та теоретичних підвалин загальної теорії систем (Л. фон Берталанфі, Ч. Черчмен, У.Р. Ешбі, І.В. Блауберг, В.М. Садовський, Е.Г. Юдін та ін.). Велику роль у розвитку синергетики відіграла квантова фізика, яка визначила безумовні революційні перетворення у науковій картині світу. Саме вона своїми принципами невизначеності, доповнюваності та імовірнісними уявленнями (разом із теорією відносності) нанесла нищівного удару по уявленням, заснованим на лінійно-механістичному світобаченні. Неабиякий вплив на формування синергетики також справила кібернетика, зокрема, шляхом упровадження уявлень про механізм зворотного зв'язку (як позитивного, так і негативного, а також оберненого).

Синергетика в перекладі з грецької означає спільну або взаємну дію, взаємодію тощо. Вона виходить з того, що всі системи, соціальні в тому числі, ієрархічно організовані. При цьому до їхнього складу входять відносно самостійні та автономні підсистеми, у свою чергу також впорядковані та взаємно підпорядковані, що складають в сукупності єдиний організм. Велика цілісна система суспільства так само утворена й представлена в зносинах з іншими системами більш дрібними структурами системного характеру. При цьому слід мати на увазі, що система повинна бути відкритою для зовнішніх впливів та зносин. Закрита система, відповідно до законів термодинаміки, повинна в кінцевому результаті прийти до стану з максимальною ентропією і припинити будь-яку еволюцію (далі, при ана-

лізі соціальної форми руху, ми будемо застосовувати цей термін в значенні соціальної ентропії, тобто «динамики распаду объективных и субъективных нормативно-ценностных структур, сопровождающаяся ослаблением их социализирующих и регулятивных функций» [7, с.1071–1072]). Замкнена система переходить до такого стану, коли стає неможливим використання енергії для її розвитку або перетворення. Всі процеси, що супроводжуються ентропією, в кінці свого циклу існування можуть бути охарактеризовані терміном «теплова смерть» [26, с.549], тобто переходом у такий стан, що унеможливує перетворення матерії, енергії або інформації. У теорії управління під ентропією розуміється міра невизначеності стану або поведінки системи в заданих умовах, тобто в умовах максимальної стагнації як системи взагалі й пов'язаних з нею підсистем, так і їх складових.

Ідеї синергетики стали розповсюджуватись у соціально-економічних науках з кінця 80-х років ХХ ст. Займаючись вивченням процесів самоорганізації в системах різної природи, дослідники не могли обійти стороною такий важливий об'єкт вивчення, як суспільство. Більше того, для багатьох учених стало очевидним, що майбутнє людства все більшою мірою визначається не стільки високим рівнем розвитку техніки, скільки розвиненими соціальними відносинами й соціально зумовленими системними взаємодіями. Синергетика переконливо доводить помилковість поглядів на суспільство як об'єкт, що абсолютно підконтрольний державній владі та розвиток якого визначається виключно вольовими управлінськими рішеннями. Отже, прогресивним слід вважати у державному управлінні підхід, що має ґрунтуватись на виявленні та стимуляції процесів суспільної самоорганізації.

Також можна констатувати, що синергетичний підхід до управління соціальними процесами та до побудови системи запобігання злочинності полягає в такому: існує багато шляхів розвитку системи, але необхідно вийти на бажаний. Якщо є алгоритм виходу на

такий аттрактор, то зберігається час і скорочуються матеріальні витрати. Треба не будувати і перебудовувати, а ініціювати, виводити соціальні системи на власні механізми розвитку. Для цього потрібно так впливати на структурні компоненти системи, щоб вони еволюціонували в потрібному темпі й у бажаному напрямку. Прикладом такої діяльності може слугувати процес програмування та планування запобігання злочинності та її проявам [27] або процес залучення громадськості до діяльності із запобігання та протидії злочинності [28], орієнтовані на прояви самоорганізації на різних рівнях соціальної форми руху.

Чим більш складною є система, тим більш високим є рівень її самоврегульованості та самоорганізації, що в свою чергу підпорядковані певним закономірностям. Ці закономірності самоорганізації систем живої та неживої природи, розроблені та відомі в синергетиці, дозволяють застосовувати її для дослідження багатьох сфер, в яких ми маємо справу з системами, що розвиваються та еволюціонують.

В основному, за невеликим винятком, автори перших робіт в царині соціальної синергетики були фізиками і математиками. За допомогою специфічного інструментарію – виділення параметрів порядку, побудови нелінійних моделей, постановки обчислювального експерименту – були отримані результати, які ще належить осмислити суспільствознавцям і які можуть змінити й методичку кримінологічних досліджень. Однак слід мати на увазі, що *досліджуючи будь-яку систему, синергетика насамперед вивчає не самі елементи, що її складають, а характер, природу та цільність системних зв'язків між цими елементами, досліджує впливи їх один на одного та на систему в цілому*. Це фундаментальне положення має застосовуватись не тільки при дослідженнях статичних станів соціальних систем, а й при виявленні точок біфуркації системи й визначенні аттракторів подальшого суспільного розвитку та суспільної реакції – на прояви криміногенного потенціалу суспільства в тому числі.

Синергетика вивчає нелінійні відкриті дисипативні системи. Такі системи перебувають далеко від термодинамічної рівноваги й обмінюються інформацією, енергією чи речовиною із навколишнім середовищем. Для перехідних процесів, що відбуваються в таких системах, не виконується закон неспадання ентропії, що призводить до утворення різноманітних дисипативних структур: автоколивань, автохвиль, може виникнути детермінований хаос. Суть цього явища полягає в тому, що повністю детермінована динамічна система (при відсутності будь-яких випадкових впливів на неї) починає вести себе у непередбачуваний спосіб. Проте у цій хаотичності все ж таки можливо виявити низку закономірностей у поведінці системи, що відрізняє дане явище від класичних випадкових процесів. В соціальному бутті прикладами детермінованого хаосу можуть слугувати процеси самоутворення інститутів громадянського суспільства, саморозвиток та існування субкультурних (в тому числі й кримінальних субкультурних) утворень зі своїми традиціями й звичаями; кримінологічно значущими є хаотичні, але детерміновані, процеси відтворення та оновлення кримінального середовища тощо.

Відкрита система має бути досить далека від точки термодинамічної рівноваги. У точці рівноваги складна система має максимальну ентропією і не здатна до будь-якої самоорганізації. У положенні, близькому до рівноваги і без достатнього надходження речовини, енергії або інформації ззовні, будь-яка система згодом ще більше наблизиться до рівноваги і перестане змінювати свій стан. При цьому така система набуває характеристик симетричної, тобто такої, в якій впливи ззовні дорівнюють внутрішнім впливам елементів та підсистем. Отже, заклики до «стабільності» в суспільному житті – це, фактично, заклики до стагнації суспільних відносин, до консервації існуючих суспільних системно-структурних зв'язків, що унеможливує суспільний розвиток й розвиток інститутів громадянського суспільства.

Фундаментальним принципом самоорганізації є виникнення нового порядку й ускладнення систем через флуктуації, тобто випадкового відхилення якоїсь величини (фізичної, біологічної, соціально-економічної та ін.) від її середнього або середньостатистичного значення, станів їх елементів і підсистем. Такі флуктуації зазвичай придушуються самими внутрішньосистемними елементами в усіх динамічно стабільних і адаптивних системах за рахунок негативних (обернених) зворотних зв'язків, що забезпечують збереження структури і близького до рівноваги стану системи. Але у більш складних відкритих системах, завдяки притоку речовини, енергії або інформації ззовні і посилення нерівноважності, нестабільності системи, відхилення згодом зростають, накопичуються, викликають ефект колективної поведінки елементів і підсистем, що, врешті-решт, призводять до «розхитування» колишнього порядку і через відносно короткочасний хаотичний стан системи призводять або до руйнування колишньої структури, або до виникнення нового порядку. Оскільки флуктуації носять випадковий характер, то поява будь-яких новацій у світі (еволюцій, революцій, катастроф тощо) зумовлено дією суми випадкових факторів.

Етап самоорганізації настає тільки у випадку переважання позитивних зворотних зв'язків, що діють у відкритій системі, над негативними зворотними зв'язками. Функціонування динамічно стабільних, не еволюціонуючих, але адаптивних систем – алл це й гомеостаз живих організмів, і автоматичні пристрої, і процеси просторового руху великих мас людей, і системи розпізнавання образів тощо – ґрунтується на отриманні зворотних сигналів від рецепторів або датчиків щодо положення системи і подальшого коректування цього положення до вихідного стану виконавчими механізмами. У системі на шляху самоорганізації ці зміни не усуваються, а накопичуються й посилюються внаслідок загальної позитивної реактивності системи, що може призвести до виникнення нового поряд-

ку і нових структур. Такими є, наприклад, механізми фазових переходів речовини, утворення нових соціальних структур, кардинальні зміни реакції на внутрішні й зовнішні впливи. У соціальному бутті це, наприклад, утворення, внаслідок міграції, етнічних соціально-культурних груп, процеси криміналізації або декриміналізації діянь, пом'якшення покарання або, навпаки, більш жорстоке покарання, поступове проникнення до пануючої культури, розповсюдження та перетворення на буденні, традицій і звичаїв субкультурного характеру тощо.

Самоорганізація в складних системах, переходи від одних структур до інших, виникнення нових рівнів організації супроводжуються порушенням симетрії. При описі еволюційних процесів необхідно відмовитися від симетрії часу, характерної для повністю детермінованих і оборотних процесів у класичній механіці. Чим більш складна система, тим більш високий рівень її самоврегульованості та самоорганізації, що в свою чергу підпорядковані певним закономірностям. Ці закономірності самоорганізації систем живої та неживої природи, розроблені та відомі в синергетиці, дозволяють застосовувати її для дослідження багатьох сфер, в яких ми маємо справу із системами, що розвиваються та еволюціонують.

Синергетика вивчає складні системи, які, як зазначалось вище, містять багато підсистем різної природи, маючи на меті виявити, в який спосіб взаємодія таких підсистем приводить до виникнення нових стійких просторових, часових чи просторово-часових структур або режимів функціонування, а також досліджує характерні масштаби й швидкості перехідних процесів. Синергетика акцентує увагу на явищах, що виникають завдяки спільній дії кількох чинників, кожний з яких окремо до цього явища не приводить. Недарма її часто визначають як науку про самоорганізацію. Під самоорганізацією розуміють мимовільне, спонтанне самоускладнення форми, структури системи та законів її функціонування уна-

слідок повільної та плавної зміни її параметрів. Іншими словами, самоорганізація – це утворення впорядкованих структур із хаосу.

Як застереження при застосуванні синергетичної методології при вивченні будь-якої проблеми слід розцінювати той факт, що методологічним підґрунтям виступають самі принципи синергетики. Такими є принципи: порушеної симетрії системи, впорядкованості через флуктації, підлеглості, нелінійності, врахування випадковості як додатку необхідності. Їх також можна розглядати як онтологічні передумови, представлені в синергетичній картині світу. Недарма деякі автори наполягають на тому, що рушійні ідеї та принципи синергетики мають метатеоретичний та метанауковий характер, які можуть застосовуватись для вивчення не лише систем живої та неживої природи, а й для дослідження «людинорозмірних» систем, таких як суспільство, освіта, культура, політика тощо (В.Г. Буданов [29], І.С. Добронравова [30] та ін.). Слід також мати на увазі, що системи різних рівнів організації пов'язані між собою через хаос й невривноваженість будь-якої системи на будь-якому рівні є витоком нового порядку, нового ступеню організованості та складності як для самої системи, так й для пов'язаних з нею (через речовину, енергію або інформацію) систем. Виникає новий системний взаємозв'язок складного, багаторівневого, узгодженого голографічно-матричного типу. Один із постулатів синергетики полягає в тому, що по мірі зростання складності організації системи зростає також ступінь її відкритості та вразливості, що робить її більш чутливою для зовнішніх впливів. При цьому основним питанням, що постає перед системою, є питання про акумулювання такого впливу та звернення його на свою користь, або про підкорення йому.

Погляд на динамічні соціальні структури з позицій синергетики викликав трансформацію в свідомості науковців та суспільних діячів. З появою синергетичної парадигми пов'язане становлення нового стилю мислення, що

має назву нелінійного. Основними характеристиками такого мислення є інтенсивність та наявність нелінійного дискурсу. Інтенсивність в цьому випадку виступає як спроможність оцінки цілісності проблеми, що постала, з точки зору міждисциплінарного підходу до її вирішення. Нелінійність же дискурсу передбачає багатовекторність спрямованості пошуку шляхів вирішенні проблеми, розгляд проблеми з точки зору багатofакторного впливу на неї та досягнення результату шляхом налагодження системної взаємодії як всередині системи, що досліджується, так і ззовні.

Базуючись на діалектиці та водночас збагачуючи діалектику багатовимірністю та чисельністю параметрів досліджуваних явищ, нелінійністю та невизначеністю зв'язків, синергетика дозволяє самим категоріям діалектики вийти за рамки лінійності та створити складну нелінійну модель поведінки соціальної системи в залежності як від зовнішніх, так і від внутрішніх зв'язків та впливів.

Вихід на бажаний аттрактор (напрямок) розвитку, тобто пошук найбільш прийнятної та соціально-корисної виходу з точки біфуркації (точки максимальної невизначеності, нестабільності системи), визначення сталих та пошук нових параметрів порядку соціальної системи є основними завданнями синергетики в царині перетворення соціальної дійсності шляхом управління цими процесами. В галузі управління соціальними системами синергетика виходить із таких положень. Соціум – це система, що самоорганізується, зміна стану якої відбувається через її внутрішні механізми. Зовнішній світ, хоч і є причиною її зміни, проте, цілком її не детермінує – соціуму притаманні властивості, що відсутні в природі: бурхливе реагування на особистість і її роль під час прийняття рішень, ідеологічні, націоналістичні, гендерні стереотипи, що інколи суттєво впливають на структуру і структурні зрушення у суспільстві. Управління сучасними соціальними процесами зустрічається з низкою взаємозв'язаних проблем: з тим, що сучасна соціальна реальність складна, супере-

члива і динамічна; процеси, що відбуваються в сучасному соціумі, носять прискорений характер; і, нарешті, зростає роль особистості в соціальних процесах, що підсилює напруженість, оскільки підвищує відповідальність не лише тих, хто ухвалює управлінські рішення, але і тих, хто втілює ці рішення в життя.

Пануючий в сучасній науці підхід до управління, згідно з яким результат дії, що управляє, є прямо пропорційним наслідком додатку зусиль, має місце тільки у разі, коли керована система знаходиться в рівноважному стані з навколишнім середовищем і внутрішніми процесами. Проте, коли та ж система знаходиться в сильно нерівноважному стані, вона починає підкорятися законам нелінійного характеру (відгук системи є непропорційним силі дії на неї). Наслідком цього є явище, що у нелінійних системах отримало назву резонансного збудження. Характерною властивістю нелінійної системи є те, що резонансна, хоча б і слабка, дія призводить до більшого ефекту, чим сильна, але неузгоджена із системою, дія. Для злочинності та проблем запобігання та протидії їй ці застереження полягають у такому: існує багато шляхів розвитку системи, але необхідно вийти на бажаний шлях розвитку системи. Якщо є алгоритм виходу на такий шлях, то зберігається час і скорочуються матеріальні витрати. Треба не будувати і перебудовувати, а виводити, ініціювати соціальні системи на власні механізми розвитку та вдосконалення.

Синергетична методологія може бути покладена в основу принципово нової концепції запобігання та протидії злочинності в цілому, адже синергетичні уявлення дозволяють пояснити, чому нерідко дуже потужний зовнішній вплив на систему виявляється набагато менш ефективний, ніж у разі більш слабкий, і навпаки. Згідно з традиційними підходами керуючий вплив на що-небудь залежить головним чином від величини витрачених енергії і зусиль. Але насправді він має бути не стільки сильним, скільки резонансним, тобто максимально погодженим з властивостями керована-

ної системи. Як відомо, прагнення до граничної керованості, централізації, насильницької переробки всього і вся вже привели наше суспільство до глибокої кризи. Зусилля правлячої влади виявилися марними, оскільки йшли в розріз з власними тенденціями саморозвитку суспільства.

У цьому сенсі одне з найбільш важливих завдань кримінології – знайти ті «больові точки» соціального організму, вплив на які максимально сприяв би моральному оздоровленню і соціальному прогресу суспільства, більш успішному запобіганню та протидії злочинності.

Таким чином передумови застосування синергетичної парадигми в сучасній кримінології мають історичний, наукознавчий та евристичний характер. Розвиток синергетичної парадигми, осмислення місця й ролі синергетики в сучасній науці сприяє проникненню її основних засад й принципів у наукову картину світу.

Синергетика має потужний евристичний потенціал у кримінології. У світлі синергетичного уявлення про соціум та його інститути, злочинність уявляється як відкрита для різноманітних впливів, самоупорядкована та самоврегульована нелінійна система, яка перебуває в стані постійного обміну речовиною, енергією та інформацією з іншими напрямками соціального реагування та управління, з суб'єктами та об'єктами соціальної взаємодії тощо.

Виявлення зв'язків між криміногенними об'єктами та заходами й засобами впливу на них та визначення типів таких зв'язків; ініціювання процесів самоорганізації інститутів громадянського суспільства у запобіганні та протидії злочинності; урахування загальних принципів самоорганізації при поясненні злочинності та при розробці конкретних заходів запобіганню й протидії їй – ось далеко не повний перелік завдань, що можуть бути вирішені в сучасній кримінології за допомогою застосування синергетичної парадигми.

Така методологія уявляється найбільш вдалою як для комплексних кримінологічних досліджень, так і для вивчення та вдоскона-

лення системи запобіганню та протидії злочинності як самостійного напрямку соціального впливу та соціальної реакції на злочинність.

Викладене бачення автором концептуально-пізнавальних проблеми застосування синергетичної парадигми як методології кримінології взагалі та як методологічного підґрунтя системи запобіганню та протидії злочинності зокрема, потребує подальшого дослідження та уточнення як методологічному, так і на прикладному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батиргарєєва В. С. Щодо методологічних підходів до вивчення проблеми рецидивної злочинності / Батиргарєєва В. С. // Проблеми законності. – 2006. – Вип. 77. – С. 124–131.
2. Джу́жа О. М. Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики / Джу́жа О. М., Орлов Ю. Ю., Калюжний Р. А. // Право і суспільство. – 2009. – Вип. 2. – С. 3–12.
3. Ліпкан В. А. Неопарадигма боротьби з тероризмом / Ліпкан В. А. // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні. – 2003. – Вип. 7. – С. 131–164.
4. Оболенцев В. Ф. Нові кримінологічні теорії та перспективи розвитку кримінології в Україні / Оболенцев В. Ф. // Проблеми законності. – 2012. – Вип. 120. – С. 183–194.
5. Попович В. М. Загальнотеоретичне значення кримінології для формування запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук / Попович В. М. // Шлях до кримінології. Пам'яті А. П. Закалюка : зб. матеріалів / Нац. акад. правових наук України. Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. – К. ; Запоріжжя : КПУ, 2010. – С.156–169.
6. Ша́кун В. І. Онтологічний вимір в кримінології / Ша́кун В. І. // Шлях до кримінології. Пам'яті А. П. Закалюка : збірник матеріалів / Нац. акад. правових наук України. Координаційне бюро з проблем кримінології

та кримінологічних досліджень. – К. ; Запоріжжя: КПУ, 2010. – С. 28–36.

7. Бачинин В. А. Энциклопедия философии и социологии права / В. А. Бачинин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. – 1093 с.

8. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления / Добронравова И. С. – К. : Лыбидь, 1990. – 186 с.

9. Кун Т. Структура научных революций / сост. В. Ю. Кузнецов ; пер. с англ. Т. Кун. – М. : Изд-во АСТ, 2003. – 605 с.

10. Пригожин И. Познание сложного: Введение / Пригожин И., Николис Г. – Изд. 3-е, доп. – Пер. с англ. ; предисл. Г. Г. Малинецкого. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 352 с.

11. Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах: От диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации / И. Пригожин, Г. Николис. – М. : Мир, 1979. – 512 с.

12. Пригожин И. Время. Хаос. Квант: К решению парадокса времени / И. Пригожин, И. Стенгерс ; под ред. В. И. Аршинова. – Изд. 7-е. – Пер. с англ. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 232 с.

13. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.

14. Пуанкаре А. Наука и гипотеза / А. Пуанкаре ; под ред. и с предисл. А. Г. Генкеля. – Пер. с франц. ; изд. 2-е. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 240 с. ;

15. Пуанкаре А. Последние работы / А. Пуанкаре. – М. : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. – 209 с.

16. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным явлениям / Г. Хакен ; предисл. Ю. Л. Климонтовича. – Пер. с англ. – Изд. 2-е, доп. – М. : КомКнига, 2005. – 248 с.

17. Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Хакен Г. – М. : Мир, 1985. – 424 с.

18. Князева Е. Н. Основания синергетики: Синергетическое мировидение / Е. Н. Князе-

ва, С. П. Курдюмов. – Изд. 3-е, доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с.

19. Князева Е. Н. Основания синергетики: Человек, конструирующий себя и своё будущее / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – Изд. 4-е, доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 264 с.

20. Князева Е. Н. Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов ; вступ. ст. Г. Г. Малинецкого. – Изд. 2-е. – М. : КомКнига, 2011. – 272 с.

21. Малинецкий Г. Г. Нелинейная динамика и хаос: Основные понятия : учебное пособие / Г. Г. Малинецкий, А. Б. Потапов. – Изд. 3-е. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 240 с.

22. Малинецкий Г. Г. Математические основы синергетики: Хаос, структуры, вычислительный эксперимент / Г. Г. Малинецкий. – Изд. 6-е. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 312 с.

23. Малинецкий Г. Г. Нелинейная динамика: Подходы, результаты, надежды / Малинецкий Г. Г., Потапов А. Б., Подлазов А. В. – Изд. 3-е. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 280 с.

24. Трубецков Д. И. Введение в синергетику: Хаос и структуры / Д. И. Трубецков ; предисл. Г. Г. Малинецкого. – Изд. 4-е. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 240 с.

25. Чернавский Д. С. Синергетика и информация: Динамическая теория информации / Д. С. Чернавский ; предисл. и послесл. Г. Г. Малинецкого. – Изд. 3-е, доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 304 с.

26. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 576 с.

27. Голина В. В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голина, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний ; за заг. ред. В. В. Голини. – Х. : Право, 2012. – 304 с.

28. Шрамко С. С. Громадськість як суб'єкт запобігання злочинності: сучасне розуміння / С. С. Шрамко // Право і безпека. – 2010. – Вип. 2. – С. 133–138.

29. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В. Г. Буданов. – Изд. 3-е, доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 240 с.

Лукашевич С. Ю. Передумови застосування синергетичної парадигми в кримінології / С. Ю. Лукашевич // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 626–634 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13lcjpvk.pdf>

Розглянута проблема визначення методологічних підвалин як кримінології взагалі, так і методологічних засад запобігання та протидії злочинності як на загальносоціальному, так і на спеціально-кримінологічному рівнях.

Лукашевич С.Ю. Предпосылки применения синергетической парадигмы в криминологии

Рассмотрена проблема определения методологических оснований как криминологии вообще, так и методологических принципов предотвращения и противодействия преступности как на общесоциальном, так и на специально-криминологическом уровнях.

Lukashevych S.Ju Prerequisites for the Application of Synergetic Paradigm in Criminology

It is devoted actual and essential for modern domestic criminology to a problem of definition of the methodological bases as criminology in general, and methodological bases of the prevention and counteraction of crime both on all-social, and on special and criminological levels.